

Kísértetek, szélhámosok és garabonciások

SZEPESI ATTILA

Trócsányi Zoltán gyűjtött össze egy csokorra valót a Rákóczi-szabadságharc legendáiból, amelyek elszüllyedt várkastélyról, erdő mélyén szerveződő szabadcsapatokról és az ország-szerte felbukkanó „bujdosó fejedelemről” adnak hírt. Ahogy ez már lenni szokott, a legendák és mondák főként a történelmi esemény-sor emblematikus alakja, Rákóczi körül kristályosodtak ki. Se szeri, se száma a Felvidéken, Erdélyben és Lengyelországban (!) felbukkanó titokzatos álfejedelemnek, akiről – mint Trócsányi beszámol róla – előbb-utóbb kiderült, hogy valójában közönséges tolvaj, elmeaháborodott, vagy épp minden hájjal megkent élősd. Hasonló történt az 1848–49-es szabadságharc után is, amikor az ország-szerte fel-feltűnő kétes árnyékfigurák néha *Kossuthnak*, ám az esetek döntő többségében *Petőfi*nek adták ki magukat.

Alig akad olyan település a történelmi Magyarországon, amelynek folklórájában ne szerepelne „Petőfi-fa”, a költőhöz érzékeny szá-lakkal kötődő szép lány vagy épp a vándor garabonciás, vagy Petőfi alteregója által megszegyenyített földesúr. Amúgy könyvtárnyi a szabadságharc legendáriuma: a hajdani jó baráttól, *Jókaitól Mikszáthig*, *Móriczon át Illyés Gyuláig* sokan foglalkoztak Petőfi máig titokzatos alakjával, történelmi hiteltelű feljegyzések mellett népi mendemondákból is merítve. Arra, hogy ezek a legendák miként termékenyítették meg a szépirodalmat, tanulságos *Krúdy Gyula* esete.

Az írónak van egy Ál-Petőfi című kisregénye, amelyről *Barta András* ezt írta: „Az Ál-Petőfi-történet a családi legendaörökségből származott Krúdyra. Ennek forrása nem a nagypapa, hanem a várpalotai születésű nagyanya, Radics Mária volt. Bizonyára tőle hallotta Krúdy először a se-lyemtakács Sarlai és a miskolci patikáriussegéd történetét. Talán bizony nem is legenda, amit formás történeté alakított Krúdy, hanem a valóságban is összekötettségben állott a bujdosókkal?” Krúdy műve bevezetőjében így fogalmaz: „Világrajövele, rövidre szabott, de a magyar búza bősé-gével fizető élete, prófétákéhoz hasonlatos, tanú nélküli égböröppenése nagy rejtélyként maradt azok előtt, akik a hegységek alakjában, a folyamok futamodásában, az erdők zú-gásában is szeretik a nemzet sorsát, jövő-dő-jét keresni.”

A regény egy Balaton-felvidéki úriházbán és annak környékén játszódik. Maga Jókai is feltűnik az első fejezetben egy kísértetjelenet szereplőjeként: „Nem hitték el többé, hogy valóban él, elevenen sírba tették. A régi barátai a szeme közé nevettek: „Te régen meghaltál!” – mondták neki. Jókai valósággal megfutamodott előle, amikor egy sötét este megszólította az utcán.” A műben Krúdy egyrészt a rá jellemző leleménnyel bonyolítja a szélhámos ál-Petőfi történetét, másrészt folyamatosan reflektál az eseményekre, a kortárs hiedelmekre, művének mintegy történelmi holdudvart teremtve. „Akik valóban tudtak róla, hogy kicsoda az, aki éjnek éjszakáján bebo-csátást kér: azok féltek tőle.” Mások „ron-gyos, útszéli kocsmák állásaiban, csárdák be-tyároktól szutykos lócáin lelik a felírást: „Ma éjjel itt halt Petőfi Sándor.” Beszámol aztán egy esetről, ami szintén jellemző a korra: Pes-ten a tömeg egy aranyóratolvajt ment ki a rendőrök karmaiból, aki azt rikoltja: Én Petőfi Sándor bujdosó honvéd vagyok!” Külön bravúrja a regénynek, ahogy „hóse” a maga kettős játékát játssza: a gyanútlanoknak Petőfi-ként mutatkozik be, a hatalom képviselői előtt viszont azzal védekezik, hogy őt Petőfi-nek hiszik, mivel ismeri a költő egy-két ver-sét. Krúdy azt is elmondja: sok fűzfapoéta írt akkoriban „Petőfi-verset”, hogy egy kis figyelmet keltsen maga és gyarló műve iránt. Más „vándorokról” azt veti papírra: Petőfi nevében végigitták egész Magyarországot.

A csak kevesek által ismert *Kánya Emília* (1828–1905) izgalmas emlékiratában többször is feltűnik Petőfi Sándor. Az első magyar lapszerkesztő asszony személyesen is ismer-te a poétát. Első találkozásuk meghökkentő. Az asszony, aki verseit olvasva bálványozza a költőt, meghökken, amikor *Pákh Albert* be-mutatja neki „a borzas, sárgás bőrű, félszeg mozdulatú, hanyag öltözetű fiatalembert, aki fajankó lesz hölgyek társaságában.” A fiatal-asszony képtelen megérteni a különös ket-tősséget: a hatalmas szellemet a szürke külső álarcában. (Illyés Gyula is utal korabeli fel-jegyzés nyomán arra a furcsaságra, hogy akik a jelentéktelen külsejű Petőfit a határozott, jó fellépésű *Szendrey Júlia* társaságában meg-pillantották, azt gondolhatták: a fiatalasz-szony a nagy, lobogó szellem és nem a költő.)

Kánya Emília később beszámol Pest ost-romáról, és a maga (illetve családjá) ámokfu-tásra emlékeztető bujdosásáról. Rokonoknál, ismerősöknél húzzák meg magukat. „Mi, magyarok majdnem csak titokban lézen-günk, köztöltük egymással a külföldről beszi-várgott jó híreket, sőt olykor még a lángelkű Petőfink életben maradásában sem kételked-tünk, és elhittük gyöngé óráinkban még azt a mesét is, hogy valamelyik félismerősünk a múlt télen találkozott is vele egy Krassó me-gyei rengeteg erdőben, majdnem vadállattá el-züllve, gyökereket rág-csálva.” Azután – már az ötvenes évek közepén, újra a már említett Pákh Albert társaságában – Kánya Emília részt vesz egy „asztaltáncoltató” szeánszon, ahol „sok olyan ismerősünk is volt, akik szentül hittek és biz-tak a kicsi, háromlábú asztalkák jóstehetségé-ben, és írtak titokzatos orákulumokat: jöttek a hírek külföldről, Ameri-kából, Kossuth Lajostól, Viktor Emanueltól, Gari-balditól – persze csupa jó, harcias hírek.”

Közismert Illyés Gyula nagyszabású, Petőfiről írott esszéregénye. Ebben írja: „A nemzet évtizedek

múlva is lázkepeket lát. Fényes nappal egy-szer Kolozsváron piacán megy el szeme előtt a megelevenedett kísértet, máskor a Balaton partján. Halála után harminc évvel, egy ka-landor nagyon is átlátszó hazudozására, gyötrő lidércálomban milliók látják egy szi-bériai ólombánya mélyén, ősz fejjel, megrop-pant derékkel.” Feljegyzí a következő jellem-ző esetet is: „Egy Manasses Dávid nevű em-ber azt állította, hogy mint fogoly honvéd maga is Oroszországban raboskodott, 2775 társával egyetemben. Ezek közt volt egy Pe-tőfi nevezetű – mondta –, akivel többször személyesen beszéltem. A vizsgálat rövide-sen kiderítette, hogy Manasses sosem beszélt Petőfivel, közönséges kalandor. Nem fogoly honvédként orosz ólombányában, hanem tolvajlások miatt Nagyváradon rabosko-dott.” Ám hiába bizonyosodott be esetről esetre, hogy légből kapott „találkozásokról” van szó, a legenda tovább élt. Ahogy Illyés mondja: „Voltak, akik Zilahon látták mint deszkát áruló székely legényt, mások Göcs vi-dékén, drótostótáruhában. Egyik hajdani is-kolatársa, *Káplai Lajos* evangélikus pap írás-ban és férfiszával erősítve állította, hogy hajlékában vendégül is látta. Nagybánya kör-nyékén egy nőgyelet hónapokig őrködött fö-lötte és táplálta. Egy földbirtokosnő a Bala-ton mellett rejtegette. Egyszer még saját nagybátyja, Bathó Ignác is kiségette húsz forinttal. De adtak neki lelkes hazafiak szál-lást Hódmezővásárhelyen, a Felvidéken, Londonban, sőt Amerikában is. Két lengyel forradalmár Szibériában találkozott vele. 1936 nyarán egy bécsi lap közölt nagy cikket arról, hogy egy szibériai faluban írásos ada-tokra bukkantak: ezek szerint a múlt század második felében ott élt egy Petrovics Sándor nevű magyar száműzött.”

Illyés végezetül még arról is beszámol, hogy a Petőfi-legenda Oroszországra való át-terjedésének oka az lehetett: sok ottani költő-forradalmár használta álnévül az ekkoriban már világhírű Petőfi nevét.

Petőfi Sándor